

І.А. Прохненко, О.М. Гомоляк, І.Т. Зомбор

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ ЗАКАРПАТТЯ У 2009 р.

The Mediaeval Group of the expedition of the Uzhhorod National University studied Siltse and Kvasove castles in Zakarpattia Oblast. The preliminary date of the beginning of functioning of the castle in Siltse village was determined as the 13th c., while the castle in Kvasove village was referred to the 16th c. The existence of the Late Bronze Age horizons at these sites is also evidenced.

В історіографії Верхнього Потисся, присвяченій середньовічному оборонному зодчеству, на території сучасного Закарпаття вказано більше двох десятків замків. Після трирічної роботи з їхнього вивчення, здійсненої Інститутом карпатознавства Ужгородського національного університету, зі списку виключено низку недостовірних пунктів, а до достовірних віднесені Бронька, Виноградів (Канків), Квасове, Королеве (Нялаб), Мукачеве, Невицьке, Сільце (Бодулів), Середнє, Ужгород і Хуст. Час виникнення більшості з них, зазвичай без належної аргументації, відносять до XI—XII ст. Подібне датування ключових пам'яток середньовічної історії регіону не узгоджується з часом зведення подібних кам'яних фортифікацій у Карпатському ареалі, ранній етап яких припадав на кінець XIII — першу половину XIV ст., тобто на період після монголо-татарського вторгнення.

Тож для встановлення часу зведення замків слід звернутися до археологічних даних. Відзначимо, що довге безперервне функціонування та постійні реконструкції Мукачівського, Ужгородського і Хустського замків призвели до руйнації їхніх ранніх горизонтів, що ускладнило визначення початкового етапу зведення фортифікацій. Стратиграфічні дані отримані тільки на Невицькому замку, де від 1991 р. провадяться розкопки (О.В. Дзембас).

Це визначило напрям роботи середньовічного загону експедиції Ужгородського національного університету, який зосередився на

вивченні замків, археологічні матеріали з яких досі не аналізувалися. Це Виноградів, Королеве, Бронька, Середнє, Сільце та Квасове. Головна мета першого етапу досліджень зводилася до фіксації стратиграфічних колонок і встановлення на підставі цього хронології пам'яток. Розкопки перших чотирьох пунктів здійснені в 2007—2008 рр., і вони підтвердили вірність методики.

У 2009 р. роботи провадилися на Сільцівському та Квасівському замках. Розкопані невеликі ділянки й стали основою для визначення часу їхнього існування.

Перший пункт розміщений на північній околиці *с. Сільце* (Іршавський р-н), на верхов'ї гори Бодулів. З північного та північно-західного боків підніжжя гори було заболочене, з південно-східного, за 200 м від підніжжя, протікає р. Іршавка, яка впадає неподалік у р. Боржава. Східний та північно-західний схили гори круті, південно-західний — пологий. План замку окреслений залишками кам'яного фундаменту. В плані він квадратний, розміром 32 × 32 м. З північного та південного боків замок був оточений ровами та валами (рис. 1, 1).

Вперше пам'ятку досліджувала 1981 р. експедиція під керівництвом С.І. Пеняка. За керамічним матеріалом дослідник виділив три культурно-хронологічні горизонти (III—II ст. до н. е., X—XI ст. і XIII—XIV ст.). У 1991 р. роботи в уроч. Бодулів поновив О.В. Дзембас. Він виявив незначну кількість фрагментів кераміки гальштатського періоду та епохи середньовіччя (X—XI ст.).

Обмежений матеріал, отриманий при дослідженні Бодуліва, змусив знову звернути увагу на цей пункт. Були закладені розкоп і два шурфи на ділянці, обмеженій кам'яним фундаментом.

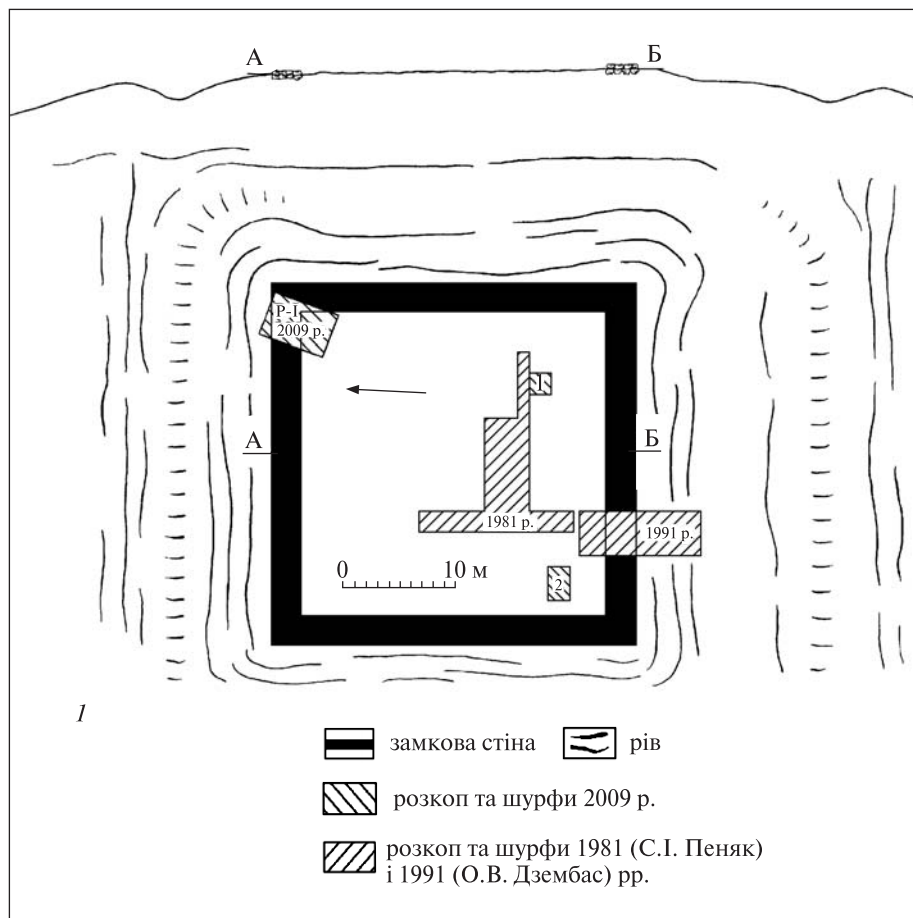

Рис. 1. Сільце (уроч. Бодулів). План замку

Розкоп I, площею 4×6 м, примикав до північно-східного рогу замку. Верхній шар (0,4 м) складався з завалів каміння, утворених при розбиранні стін місцевими мешканцями. Під ним, до материка, залягав культурний шар потужністю до 0,8 м. В ньому виявлено незначну кількість ліпної гальштатської і гончарної середньовічної кераміки.

Аналогічна ситуація простежена і в шурфах. Єдиний об'єкт — вогнище — виявлений у шурфі 1. У плані воно округлої форми, діаметр 1,0 м, глибина 0,2 м. У заповненні були вугілля та кістки тварин. Поряд з вогнищем знаходилися фрагменти середньовічних горщиків. У шурфі 2, окрім уламків посуду, під завалами каміння знайдена частина люльки для куріння XVIII ст. Ця знахідка, характер завалів, а також назва гори у місцевого населення (Каменоломня) свідчать про розбирання стін замку на будматеріали в новий та новітній часи.

Керамічний матеріал дозволяє датувати замок другою половиною XIII ст. (рис. 1, 2—6).

Другий замок розміщений на східній околиці с. *Квасове* Берегівського р-ну і зведений на верхівці скелястого пагорба. Його північний і північно-східний схили, що виходять до р. Бор-

жава, круті, південний та південно-західний — пологі. Частина фортифікаційного комплексу знищена в XX ст., від замку збереглися фундамент і частина стін, складених з великих андезитових плит. Товщина стін до 2 м.

У плані замок мав форму прямокутного трикутника з круглою вежею на південному розі. Його площа 450 м^2 , внутрішній діаметр вежі 9 м. До неї примикає рів завглибшки до 4 м, виритий уздовж західної стіни замку (рис. 2, 1).

Розкоп I, розміром 3×4 м, закладений біля західної стіни. Культурний шар сягав до 3,2 м. Його верхній горизонт (1,0 м) складався з будівельного сміття (каміння, цегла, штукатурка). Нижче залягали шари темно-сірої та світло-брунатної глини. Материк (скельна порода) вкритий шаром каміння завтовшки 0,2—0,3 м. У центральній частині розкопу, під завалами будівельного сміття, від глибини 1,0 м, простежені контури ями діаметром 1,0 м і завглибшки 1,25 м. В її основі виявлено бокове відгалуження до замкової стіни. Заповнення ями складалося з темної глини зі значним вмістом кераміки. Osteологічні рештки представлені кістками великої рогатої худоби, свиней, птахів і риб.

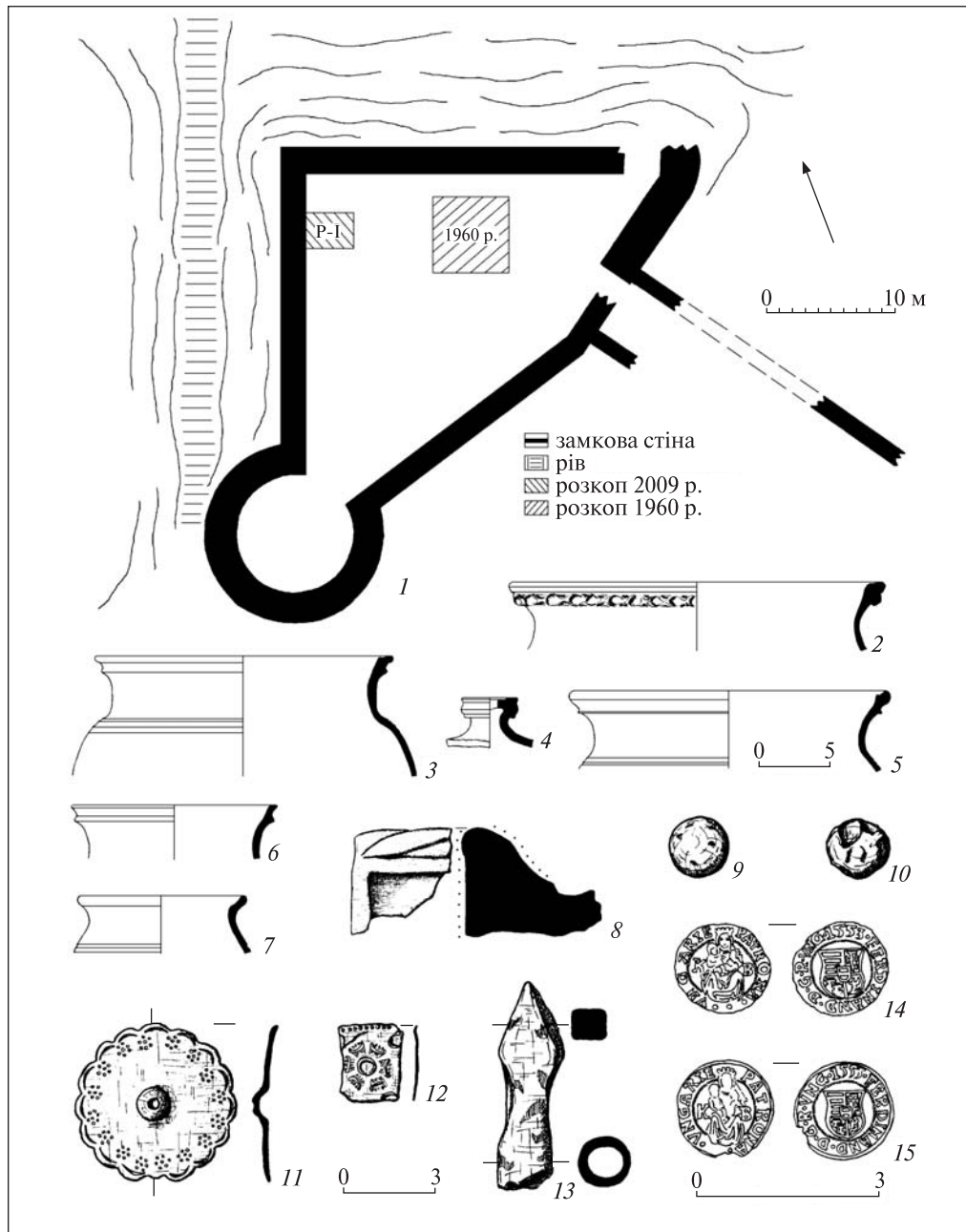

Рис. 2. Квасове. План замку та інвентар із розкопу I

Гончарні горщики виготовлені з добре відмученого тіста з домішками дрібнозернистого піску, колір сірий, випалені в печі. Вінця профільовані, як правило, мають «манжети» або валики з защипами. Плечики високі, тулуб видовжений або округлий. За аналогіями з середньовічних пам'яток Верхнього Потисся, посуд датується XVI ст., що підтверджується двома угорськими монетами Фердинанда I (1526—1564), карбованими 1553 і 1555 рр. (рис. 2, 2—8, 14, 15).

Окрім кераміки, виявлено знахідки з металу: залізні цвяхи, наконечник арбалетної стрі-

ли, мушкетні кулі та бронзові орнаментовані пластини (рис. 2, 9—13).

Вивчення Квасівського замку надає можливості говорити про два етапи заселення цієї території. Перші мешканці прийшли сюди в II тис. до н. е., а на початку XVI ст. місцеве населення почало зводити замок.

Таким чином, отримано попередні дані про час зведення замків. Але тільки подальші дослідження дозволять чіткіше окреслити основні моменти історії пам'яток оборонного зодчества у Закарпатті.